

HOOFSTUK 6

ONTSNAPPINGSPOGINGS UIT DIE KAMPE

Sommige krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse krygsgevangekampe het die tronklewe van die begin af ondraaglik gevind, en het nie in hulle gevangenskap berus nie. By hulle was daar voortdurend 'n voorneme om te ontsnap en hulle vryheid te herwin. Hierdie voorneme is versterk deur 'n vrees vir verbanning na onbekende oorsese kampe. Ontsnappingspogings uit die Suid-Afrikaanse kampe, veral Groenpunt en Bellevue, het gevolglik herhaaldelik voorgekom, en die Britse wagte gedwing om uiters waaksaam te wees.¹

Die krygsgevangenes in Groenpuntkamp het die kampowerhede talle hoofbrekens met hulle ontsnappingspogings besorg. Volgens S.P.R. Oosthuizen, sou dit uiters moeilik wees om van Groenpunt weg te kom, indien die gevangenes daarin slaag om uit die kamp te kom. Snags was feitlik die enigste tyd wat ontsnappingspogings uitgevoer kon word. Dan was daar egter die probleem om vinnig uit die onmiddellike omgewing van die kamp te kom. Iemand wat laat in die nag alleen in die omgewing van die Groenpuntkamp rondgedwaal het, sou definitief die aandag trek, en ontsnaptes sou redelik maklik opgespoor kon word.² 'n Mens moet nietemin onthou dat daar 'n groot hoeveelheid Afrikaners, wat Boere-simpatiseerders was, in die omgewing woonagtig was. Die kans is goed dat hierdie Afrikaners aan ontsnapte krygsgevangenes hulp sou verleen.

Vele krygsgevangenes het deur middel van tunnels uit die kamp probeer ontsnap. Min van dié pogings was suksesvol omdat verraaiers binne die geledere van die tunnelgrawers self die Britte gewoonlik daarvan verwittig het, en die tunnels dan ontdek is. Die straf vir ontsnappingspogings was dat al die gevangenes van die tentry waarbinne die ontsnappingspoging beplan is - of hulle

¹ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes* ..., pp. 384-385; C.J. Barnard, *Die vyfswemmers*, p. 45.

² S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes* ..., pp. 390,394.

deel daaraan gehad het of nie - na oorsese krygsgevangekampe gestuur sou word.³

Kort na sy aankoms in Groenpuntkamp, maak Hugo van Niekerk op 11 April 1900 in sy dagboek melding van 'n ontsnappingspoging. 'n Dertigtal gevangenes het na bewering 'n tunnel onder die omheining deurgegrawe en daarin geslaag om te ontkom. Alarm is dadelik gemaak en in die soekery hierna, is meer as die helfte van die ontsnaptes weer aangekeer.⁴

'n Paar maande na dié ontsnappingspoging het vier Duitsers ook in groot geheimhouding snags, vanuit een van die gemakshuisies, 'n tunnel onder die kampomheining deurgegrawe. 'n Paar uur voordat die ontsnappingstonnel voltooi is, is hulle deur 'n medegevangene verrai. Die Britte het streng teen hulle opgetree. Die Duitsers en sestig man wat in die onmiddellike omgewing was die dag toe die tunnel ontdek is, moes op 6 Augustus 1900 die kamp verlaat en is na Ceylon gestuur.⁵

'n Groepie krygsgevangenes onder leiding van Willie Steyn het herhaaldelik (tussen Junie en November 1900) probeer om uit Groenpuntkamp te ontsnap. Twaalf krygsgevangenes het aan die eerste poging deelgeneem. Van 'n tent af is daar reguit in die rigting van die omheining gegrawe - die tunnel sou ongeveer 30 meter lank moes wees. Die grawery was 'n vermoeiende, veeleisende en gevaarlike taak. Hulle enigste beskikbare gereedskap om die tunnel mee te grawe, was 'n paar knipmesse, eetmesse en blikborde. Met die messe moes die grond losgemaak word, en met die borde is dit dan weggeskraap.⁶ "De onzekerheid en de vrees voor ontdekking by het minste geluid was verschrikkelijk, maar de angst dat de tunnel zou instorten terwyl men aan het

³ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 384; TAB. Pretoria, S.O.P. 4, PR/A 531: Kol. C. Heyman - Kampkommandant, Ladysmith: Rules and regulations regarding prisoners of war in camps, 1900.09.17.

⁴ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.04.11, p. 57.

⁵ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.08.06, p. 80; S.J. Burger, *Oorlogsjoernaal van ...* (red. T. van Rensburg), pp. 112-113; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 390-391.

⁶ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 391-392; C. Groenewald, *Bannelinge oor die oseaan*, pp. 15-16; W. Steyn, Uit Cylon ontsnap, *Die Brandwag* 13(2), 1921.07.25, p. 32.

werk was, was nog sterker," skryf Willie Steyn.⁷

Daar is van tienuur saans tot vieruur soggens gewerk. Een van die grootste probleme was om van die grond ontslae te raak. Die krygsgevangenes in Groenpuntkamp het gelukkig volkome bewegingsvryheid binne die kampomheining gehad, met die gevolg dat daar ook snags voortdurend beweging in die kamp was. Dit het die tunnelgrawers die geleentheid gebied om met gevulde baadjie- en broeksakke die grond uit die gat te dra en oor die kampterrein gestrooi. Toe die tunnel reeds tussen 15 en 20 meter lank was, is die tunnelgrawers se poging verydel omdat die tente na ander staanplekke verskuif moes word. Die periodieke verskuiwing van die tente was, soos reeds genoem, normale kamproetine en 'n baie doeltreffende veiligheidsmaatreël.⁸

Die genoemde groepie gevangenes het nie moed opgegee nie, en het hulle volgende tonnels gegrawe vanuit strukture wat nie verskuif sou word nie. Hulle tweede en derde ontsnappingspogings (tonnels vanuit onderskeidelik die wasplek en kombuis), was ook mislukkings. Beide kere is hulle deur een in hulle eie geledere verraaï. Willie en twee van sy vriende het hierna weer probeer ontsnap. Nie weer deur middel van 'n tunnel nie, maar deur 'n opening onder die kampomheining. Ook dié uiters gewaagde poging het misluk (hulle is weereens deur 'n ander gevangene verraaï), en die ontsnappers is op heterdaad betrap. Die drie skuldiges, en driehonderd ander gevangenes, is toe die volgende dag aangesê om vir deportasie gereed te wees. Kort daarna is hulle na Ceylon gestuur, waar Steyn en vier maats wel daarin geslaag het om van 'n skip af te ontsnap.⁹

Hugo van Niekerk maak in sy dagboek ook melding van 'n unieke ontsnappingspoging uit Groenpuntkamp. Een van die krygsgevangenes het na bewering sy baard en hare afgeskeer en homself swart gesmeer. Toe die swartes wat in die kamp gewerk het die middag die kamp

⁷ Soos aangehaal in S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 392.

⁸ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 391-392; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 46-48; W. Steyn, Uit Cylon ontsnap, *Die Brandwag* 13(2), 1921.07.25, p. 33; L.A. Visagie, *Terug na kommando*, pp. 40-49.

⁹ W. Steyn, Uit Cylon ontsnap, *Die Brandwag* 13(2), 1921.07.25, pp. 33-34; S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 393-394; C.J. Barnard, *Die vyf swemmers*, p. 48-56; L.A. Visagie, *Terug na kommando*, pp. 50-55.

verlaat, het die vermoorde gevangene doodluiters saam met hulle by die hek probeer uit stap. Ten spyte daarvan dat hy hulle omgekoop het, het een van die swartes hom verraaai en is hy deur die wagte gevang.¹⁰

Ontsnappingspogings vanuit Simonstad was, so blyk dit, ietwat meer suksesvol as wat by Groenpunt die geval was. Teen sonder op 'n dag in April 1900 het dertig krygsgevangenes byvoorbeeld vanaf South Camp ontsnap. Een van die gevangenes het die nag voor die ontsnappingspoging digby die kombuis die drade in die kampheining, wat kruis en dwars gespan was, geknip. Hy het die drade toe weer so aanmekaar gevleg dat dit nie maklik opgemerk sou word nie. Tydens die ontsnappingspoging het twee gevangenes elkeen by 'n hoek van die kamp 'n geselsie met die wagte aangeknoop om so hulle aandag af te lei. Om sesuur die aand het die wagte wat die voornag moes wagstaan daar aangekom en die ontsnappingspoging ontdek. Alarm is toe gemaak en in 'n ommesientjie het soekligte van die oorlogskepe in die baai, van plekke langs die kus en van die koppie af die kamp en omgewing helder verlig.¹¹

In die daaropvolgende soektog het groot verwarring buite en binne die kamp geheers. Volgens 'n berig in *The Cape Argus* is ses van die gevangenes weer gevang maar, weens die groot hoeveelheid Boere-simpatiseerders in die distrik, was die kans skraal dat die ander opgespoor sou word. In 'n latere uitgawe van die koerant is daar nietemin berig dat nog dertien gevangenes weer vasgetrek is.¹² Enkele van die ander ontsnaptes het wel hulle vryheid herwin en weer by die Boeremagte aangesluit.¹³

Die krygsgevangenes in South Camp het, so word berig, vele pogings aangewend om die wagte om te koop - die bestuurder van die nagkar is na bewering selfs £200 aangebied om een van die

¹⁰ Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.12.15, p. 108.

¹¹ D.J. du Toit, *Wil julle Boere sien wegloop?* *Die Huisgenoot* 30(1252), 1946.03.22, p. 38; Hugo H. van Niekerk, *Dagboek van ...* (red. M.C.E. van Schoor), *Christiaan de Wet-Annale 1*, 1900.06.21, p.74; G.H. Jooste, *Byna dertig ontsnap*, *Die Brandwag* 10(426), 1946.05.10, p. 19.

¹² *The Cape Argus*, 1900.04.07, p. 4, 1900.04.10, p.5.

¹³ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 397.

krygsgevangenes te help om te ontsnap.¹⁴

Toe Bellevuekamp geopen is, het die krygsgevangenes ook daar verskeie ontsnappingspogings uitgevoer. Soos in die ander kampe was die grawe van tunnels 'n baie gewilde "tydverdryf". Die uitgegraafde grond is gewoonlik onopsigtelik tussen die tente in die kamp gestrooi of na die swemplek geneem en daar versprei. Al hulle moeite ten spyte, het min van die krygsgevangenes deur middel van die tunnels ontsnap. Verraaiers in eie geledere, of bloot die toevallige ontdekking van 'n tunnel deur die Britse wagte, het gewoonlik tot die mislukking van hierdie ontsnappingspogings gelei. Na sulke ontsnappingspogings is die sekuriteit in die kamp verskerp en die krygsgevangenes se vryhede vir 'n tyd lank ingekort. Die gevangenes wat wel ontsnap het, is gewoonlik spoedig weer aangekeer.¹⁵

Dit blyk dat die beplanning van sommige ontsnappingspogings verder as net die blote ontsnapping uit die kamp gestrek het. J.D.T. Krynaauw meld in sy herinneringskrif die nogal gewaagde planne van een groep tunnelgrawers. Die tunnelgrawers sou naamlik, nadat hulle uit die kamp gekom het, die troepe in die troepekamp langs die krygsgevangenkamp ontwapen. Daarna sou die magasyn verower en die krygsgevangenes bewapen word. Hierna sou die spoorwegstasie en die poskantoor oorgeneem word sodat kommunikasie met Kaapstad ontwrig sou word. Die tunnelgrawers het kontak met mense buite die kamp gehad wat hulle te hulp sou staan. Van hierdie planne het niks gekom nie, aangesien die tunnel ontdek is kort voordat dit voltooi is - te wyte aan verraad deur een van die krygsgevangenes. Die tunnelgrawers is toe na Groenpunt oorgeplaas.¹⁶

In reaksie op die verraad, het die krygsgevangenes in Bellevue 'n "kommissie" aangestel om die verraaier uit te snuffel. Die persoon is oplaas opgespoor. Dit het toe aan die lig gekom dat hy doelbewus deur die owerheid in die kamp geplaas is om die algemene gevoel onder die

¹⁴ *The Cape Argus*, 1900.04.07, p. 4.

¹⁵ S.P.R. Oosthuizen, *Die beheer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 399-402; TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaauw, *Oorlogsherinneringe*, pp. 46-47; OB: Dagboek 1679/1, Dagboek van J.W. Kok, 1900.03.23, p. 38.

¹⁶ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynaauw, *Oorlogsherinneringe*, pp. 47-48.

gevangenes te ontdek, en sodoende ook van die tonnelgrawery uitvind het. Sonder genade is die persoon “soos ‘n voetbal” hanteer en is vuishoue en skoppe aan hom uitgedeel. Uiteindelik is hy by die hek van die kamp uitgegooi.¹⁷

‘n Voorbeeld van ‘n merkwaardige ontsnappingstonnel was die een van 78 voet (byna 24 meter) wat in Bellevue gegrawe is. Om die tonnel te versterk en veiliger te maak, is dit met hoepels uitgevoer. Die tonnelgrawers het stukke hoepel, ‘n koffieketel en stukkie plaat gebruik om die tonnel mee te grawe. Na vyf weke van moeisame arbeid het hierdie ontsnappingspoging misluk as gevolg van verraad deur een die tonnelgrawers.¹⁸

Twee Skandinawiërs het op ‘n vindingryke manier van Bellevuekamp se swemplek af ontsnap. Dié twee krygsgevangenes het hulle, terwyl die ander in die see geswem het, onder die sand laat begrawe. Al wat bo die sand uitgesteek het was ‘n rietjie wat in elkeen se mond gesteek is en waardeur hulle asemgehaal het. Toe dit die aand donker genoeg was, het die twee uit die sand gekruip en al met die strand langs na hulle vryheid gestap.¹⁹

Buiten die pogings wat hierbo genoem is, was daar nog vele ander ontsnappingspogings uit die Suid-Afrikaanse krygsgevangekampe. Die sukses van dié pogings was gering, soos bo gesien, veral nadat die Britte die veiligheidsmaatreëls in die kampe verskerp het. Die vele pogings het nietemin ‘n groot deel van die kampowerheid se aandag en inspanning geverg, en hulle groot koste en hindernis besorg.²⁰ Voordat die Britte begin het om krygsgevangenes oorsee te stuur, het die ontsnappingspogings ook aan die Engelse pers die geleentheid gebied om die deportasie van krygsgevangenes te propageer.²¹

¹⁷ TAB, Pretoria, A 947, J.D.T. Krynauw, Oorlogsherinneringe, pp. 48-50.

¹⁸ S.P.R. Oosthuizen, *Die bekeer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 401.

¹⁹ S.P.R. Oosthuizen, *Die bekeer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 401-402.

²⁰ S.P.R. Oosthuizen, *Die bekeer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, pp. 402, 425.

²¹ S.P.R. Oosthuizen, *Die bekeer, behandeling en lewe van die krygsgevangenes ...*, p. 399.